

Taperens tale

Tekst av Espen Grønlie

Kaj Skagen tillater seg polemiske utfall som gjør denne boka verdt å lese for flere enn de idéhistorisk interesserte.

Kaj Skagen
Norge, vårt Norge. Et lands biografi
Sakprosa
Dreyers forlag, 2018
428 sider

Mange yngre litteraturinteresserte vil først og fremst forbinde Kaj Skagen med debattboka *Bazarovs barn* fra 1983, et oppgjør med de sosialrealistiske og politiserte romanene fra norsk 1970-tall. I en enquête i avisa Nationen 5. oktober 1983 het det følgende om dikteren og retorikkprofessoren Georg Johannesens forhold til boka: «Georg Johannesen har ikke lest boken, men mener [...] at Skagen har valgt seg uinteressante motstandere. Derfor ser han i utgangspunktet ikke på 'Bazarovs barn' som noen viktig bok.» Denne gangen er Johannesen selv blant Skagens motstandere.

De nasjonalmystiske strateger

Kaj Skagen har aldri vært redd for det pompøse. Derfor lot jeg meg ikke overraske over at han nå utga en bok med undertittelen «Et lands biografi». Det er ikke dermed sagt at jeg er forutinntatt i møte med boka – det tror jeg i hvert fall ikke. Det pompøse anslaget signaliserer en ambisjon som er sjelden i Norge i dag, og selve dette utidsmessige interesserer meg.

I *Norge, vårt Norge* skriver Skagen om «landet vårt» (som det heter på værmeldingen) i et slags olympisk perspektiv. Han har på sett og vis lagd sin variant av Rune Slagstads *De nasjonale strateger* (1998). Som hos Slagstad er vekten lagt på idéhistorie snarere enn realhistorie. Formålet er å grave i historien for å nærme seg hva «det norske» eller «norsk kultur» kan være, skriver Skagen i forordet.

Slik Skagen ser det, har noe metafysisk blitt fortrent fra norsk kultur – metafysikk da forstått som en «lære eller refleksjon om en dypere virkelighet som ligger til grunn for den sansbare, gitte virkelighet». At «den metafysiske bærestrukturen i det nasjonale prosjekt» forvart, er helt avgjørende, mener Skagen. Motsetningen til metafysikk er i hans begrepsverden positivisme – definert som «troen på at mennesket kun kan oppnå erkjennelse og viten gjennom sanseerfaring og empirisk observasjon». Også Slagstad abonnerer på en form for antipositivisme, og også han tar parti for «store ånder» i sitt verk, men det regelrett mystiske hos den særdeles antroposofisk influerte Skagen skiller ham likevel tydelig fra Slagstad.

De lange linjers biografi

Skagen trekker det som av mange vil oppleves som lange linjer: Den vitenskapelige positivismen som «fikk stor innflytelse også i norsk politikk og samfunnsliv helt frem til 1970-tallet», sporer han eksempelvis tilbake til Ernst Sars' forelesningsrekke *Om Udviklingen af en almindelig historisk Videnskab*

fra 1870. Mot denne såkalt positivistiske tendensen stiller han grundvignanerne, representert ved Christopher Bruuns foredragsrekke i Studentersamfundet i Christiania, også den holdt i 1870.

Det er nokså dikotomisk, denne idéhistoriske framstillingen: Mot litteraturkritikeren Georg Brandes kulturradikalisme stiller Skagen filosofen Marcus Jacob Monrads hegelianisme eller «idémystikk» – et positivt ladet ord for Skagen. Slik han ser det, hadde Monrads idémystikk bånd tilbake til «Henrik Wergelands gnostiske hovedverk og Hans Nielsen Hauges pietisme», og den fikk linjer videre til «kristen filosofi, verdikonservatisme og antroposofi på 1900-tallet.» Innledningsvis kan man med andre ord få inntrykk av at alle idémessige retninger de siste par århundrene puttes i et par-tre gryter som Kaj Skagen rører rundt i til de alle inneholder en passelig blandet suppe uten unødig egenart, akkurat slik Rune Slagstad pleier å gjøre. Mot denne forenkende tendensen i norsk idéhistorie trenger vi en (kierkegaardiansk?) oppmerksomhet mot enkelttenkeres *særegenheter*.

Utover i boka viser Skagen seg denne oppgaven moden. I motsetning til Slagstad er han utstyrt med en velutviklet sensitivitet når det kommer til nærlesning. Særlig når han skriver om det som virkelig interesserer ham, er han tilbøyelig til å gå i dybden på enkelttekster. Det er denne bokas store styrke: Skagen gjør flere steder inngående analyser av det som etter hvert er sjelden omtalte verk fra norsk historie. Det syns jeg er flott.

Angrepet på Arbeiderpartiet

Skagen, som har skrevet ett voluminøst bind av en biografi om Rudolf Steiner, vier mye plass til antroposofen – de er hans helter; nå er dette nokså brokete miljøet, med folk som Jens Bjørneboe (1920–1976), André Bjerke (1918–1985) og Aasmund Brynildsen (1917–1974) med flere, unektelig et interessant innslag i den norske tankefloraen. Den sene Bjørneboe får riktignok ikke slippe unna Skagens kritiske penn – sammen med Dag Solstad (f. 1941) og Georg Johannesen (1931–2005) er han Skagens utpekte hovedfiender denne gang. 35 år etter *Bazarovs barn* er det sanneligvis ikke lett å hevde at Skagen har valgt seg uinteressante motstandere. Noe tyder på at Skagen likevel har lært noe av retorikkprofessor Johannesen, som når han i en særdeles johanne-sens formulering skriver at historiker og Wergeland-biograf Yngvar Ustvedt leverte Wergeland videre til den kommende slekt «som posthumt æresmedlem av Det norske Arbeiderparti».

Skagen følger ellers Jens Arup Seips analyse av Det norske Arbeiderparti i perioden 1945–65, der partiet med sin «stalinistiske» organisasjon (Seips ordvalg) dominerte Norge som ettpartistat, «langt på vei etter

kommunistisk mønster» (Skagens ordvalg). Dette nevnes likevel mest i forbifarten. Hovedsaken for Skagen er den såkalte kulturradikalismens herjinger – «en hel forfatterenerasjon gikk over til den brandesianske kulturradikalismen», skriver Skagen om forfatterne fra slutten av 1800-tallet, og hevder at dette «formet landet og former det ennå».

Henrik Ibsen kalte Brandes' bok *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur* (1871) for den farligste bok et skrivende menneske kunne lese, og en av de «bøger som sætter et svælgende dyp mellem igår og idag». Senere skulle trekløvet Sigurd Hoel, Arnulf Øverland og Helge Krog høste det Brandes hadde sådd, i form av en «ny kulturradikalisme hvor den grenseløse individualisme ble modifisert og delvis motsagt av freudianisme og marxisme». Når han skal skisse opp kulturradikalismens videre historie, kommer Skagen med noen svært interessante formuleringer, som forteller mye om hvordan han tenker:

Retningen ble enda en gang marginalisert etter annen verdenskrig og den tyske okkupasjon i 1940–45, som førte kristne, nasjonale og kollektivistiske idealer til overflaten. Men med 1968-opprøret seiret kulturradikalismen endelig på bred front og steg opp til kulturell hovedstrøm, opprustet av marxismens metamorfose til tredjeverdenisme, av nyfeminisme og av de nyliberale selvrealiseringsidealene som på 1980-tallet ble allemannseie. Det var Brandes' gjenkomst i Norge, hundre år etter at han kom til landet første gang i 1876 med sin foredragsserie om Søren Kierkegaard.

Mer komprimert historiefortelling skal det godt gjøres å få til! Vi merker oss ikke minst det (temmelig krøkkete) begrepet *tredjeverdenisme*.

Til forsvar for Vesten

I hovedsak er *Norge, vårt Norge* en lett subjektiv, eller det som i forordet kalles «selektiv og personlig», idéhistorie om de siste 250 årene i Norge. Unntaket er særlig det voldsomme angrepet på «tredjeverdenismen» – her tones den idéhistoriske analysen ned til fordel for regelrett polemikk. Allerede tidlig i *Norge, vårt Norge* nevnes Franz Fanons *Jordens fordømte* (1961), og Jean-Paul Sartres «berykede forord». Senere siterer Skagen fra dette forordet: Den europeiske elite – den hvite mann – hadde ifølge Sartre sørget for at «utvalgte unge mennesker fikk Vestens kulturprinsipper brent inn i sine panner med glødende jern og (...) knebjet med velklingende fraser og store, fete ord som satt fast i tenene». I Skagens øyne er *Jordens fordømte* et «grunnverk for den antivistlige tredjeverdenismen», som har etablert seg som

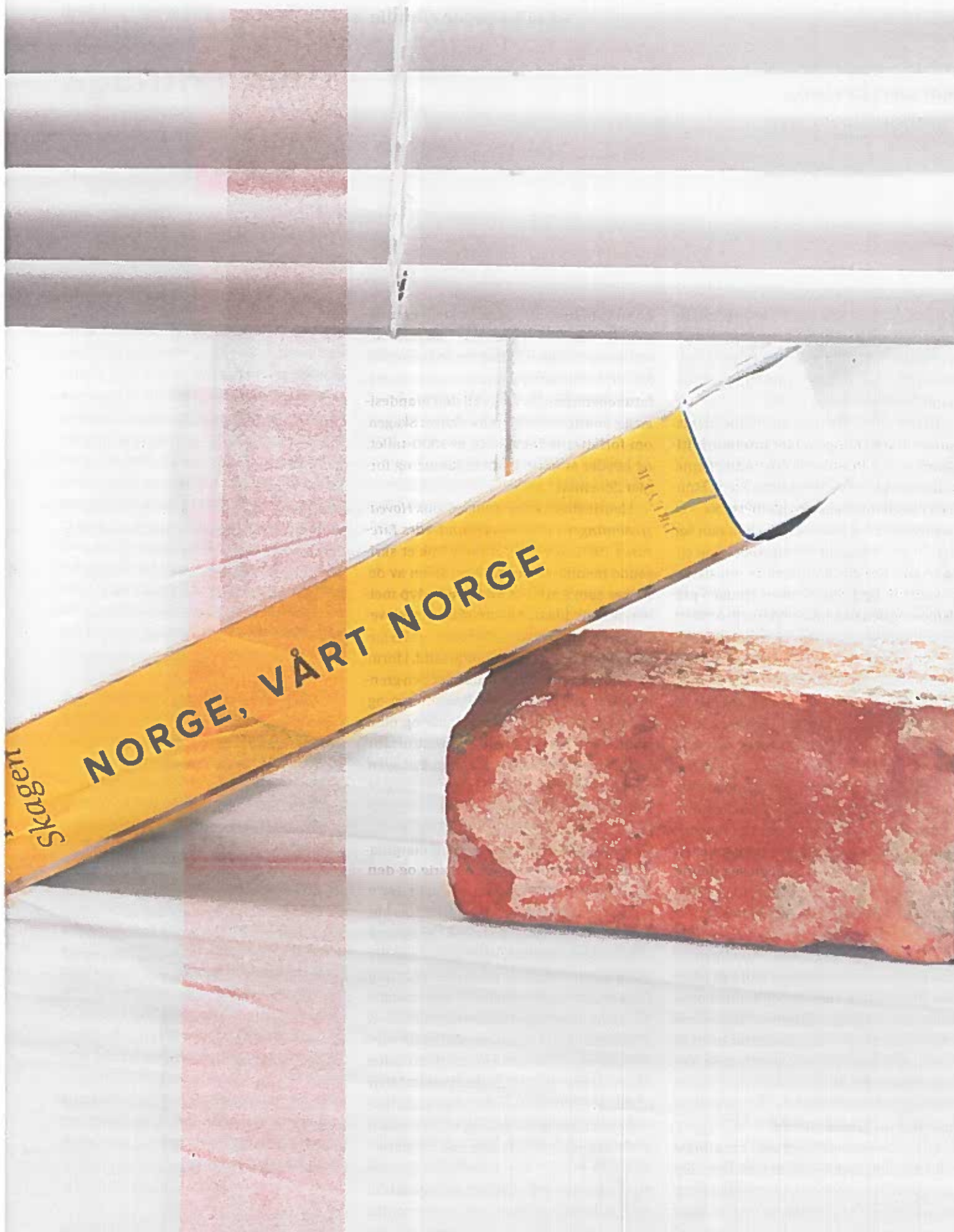

en «tilslørt kjerne i den norske ideologi».

Kulturradikalismen har alltid drømt om den førmoderne verden som et tapt paradisi, skriver Skagen, og den anså derfor «naturfolkenes kultur» som et «høyere sivilisasjonsnivå som Vesten hadde falt ned fra». Primitivismen viser seg ifølge Skagen helt ned til «moten med tatoveringer, piercing og punkfrisyrer», og konkluderer passelig tendensiøst:

Det er i denne pubertetsdrømmen om det primitive, førindustrielle seksualobjekt at kulturradikalerne finner sitt stevnemøte med tredjeverdenistene, som i sitt hat til Vesten romantiserer og forguder de eksotiske folkeslag fra fremmede sivilisasjoner.

Vi skjønner at det er parringen av primitivismen med visse seksuelle idealer som særlig plager Skagen – et av kapit-

lene i boka er gitt den megetsigende tittelen «Frigjøringen av pattedyret». Det som angivelig er seksuell frigjøring, er for Skagen like gjerne *trivialisering*, som i tilfellet Jens Bjørneboes *Uten en tråd* (1966). De berømte Kinsey-rapportene fra 1948 og 1953, med navn etter zoologen Alfred C. Kinsey (1894–1956), som dreide seg om amerikanske borgeres seksualvaner, blir kritisert sønder og sammen. Jeg kan ikke fri meg fra tanken om at Skagen kunne hatt nytte av Michel Foucaults analyse i første bind av *Seksualitetens historie*, nemlig *Viljen til viten* (1975), der det Foucault kaller det freudiansk-reichianske paradigmet blir forsøkt dekonstruert på en mye mer nyanisert og interessant måte enn i *Norge, vårt Norge*. I stedet nevnes Foucault på grunn av sin premature begeistring for den iranske revolusjonen i 1979.

Skagen er åpenbart ikke ute etter å komplisere, men å forenkle, når det kom-

mer til norsk åndslivs historie etter andre verdenskrig. For ham dreier det seg ikke minst om hvordan «den bolsjeviske åndsstrømning fløt inn i det norske samfunnet gjennom arbeiderbevegelsen, før den i renere skikkelse utfoldet seg som nyradikalisme på 1950-tallet, maoisme på 1960- og 1970-tallet, og deretter spredde seg i hele samfunnet som utvannet tredjeverdenisme fra 1990-tallet av». Påstanden om at alt dette skal henge sammen, og dertil henge sammen med en fascinasjon for primitivisme og om «drømmen om Orienten» – «enten den knytter seg til den russiske bolsjevisme, den kinesiske maoisme, den indiske hinduisme, nepalesisk buddhisme eller østlig islamisme» – forekommer meg temmelig søkt. Men det er også noe ved denne formen for påstander som vekker min beundring: I vår uoversiktlige tid er det nyttig at enkelte forsøker å påpeke noen tendenser som strekker seg lenger enn i går

og i dag. Her har Skagen noe til felles med historikeren Terje Tvedt, som han da også henviser til med positivt fortegn.

Skagens nye motstandere

Skagen har valgt seg mer interessante motstandere denne gang enn da han forleste seg på middels gode norske 1970-tallsromaner i 1983. Noe datert virker det kanskje likevel når Skagen trekker fram etnografen Guttorm Gjessing (1906–1979), som sammen med Finn Gustavsen og Knut Løfnes var én av tre hovedmenn bak stiftelsen av Sosialistisk Folkeparti i 1961 – her virker det som om idékampene fra 1970-tallet enda ikke har gitt Skagen fred. Mer interessante er skikkelser som Arne Næss (1912–2009) og Sigmund Kvaløy Setreng (1934–2014), for de har med tiden blitt møtt med mye honnør og lite prinsipiell motstand i norsk offentlighet. Johan Galtung (f. 1930) forekommer meg å være et mindre inter-

essant valg av motstander, men også han er jo en særdeles hyllet mann, i hvert fall internasjonalt.

Som nevnt er den sene Jens Bjørneboe blitt en av Skagens nye motstandere. Det dreier seg om den Bjørneboe som på 1960-tallet «oppdaget» det Skagen kaller den «internasjonale underklassen», og som han ga en «hovedrolle» i sine tre siste romaner *Kruttårnet* (1969), *Stillheten* (1973) og *Haiene* (1974). Som hos andre kulturradikale førte denne oppdagelsen hos Bjørneboe til at han forkastet vestlig sivilisasjon – og dette oppgjøret med Vesten hadde «karakter av selvoppgjør, for få norske forfattere hadde som Bjørneboe lovprist det klassiske og kristne Europa».

Terje Tvedt blir sitert på at bønder i Kina, indianere i Amazonas og bantuer i Kongo ble oppfattet «som om de skulle ha vært nordmenn, bare at de var mer revolusjonære, mer politiserte og slik kunne [presenteres] som verdensrevolusjonens fortropp». Skagen mener Tvedts beskrivelse passer godt på den revolusjonære afrikaneren Ali i Bjørneboes *Stillheten*, og på en milliard «fiktive kinesere» i Dag Solstads roman *Arild Asnes, 1970* (1971).

To tapere

Han holder taperens tale, Kaj Skagen, i *Norge, vårt Norge*. En av motstanderne han har valgt seg denne gang, er Georg Johannesen. Georg Johannesen var en innbitt antinorsk real sosialist, som etter eget sigende godt kunne tenkt seg å hoppe av til Ungarn, Cuba eller Sovjet under den kalde krigen. For Johannesen var Berlinmurens fall ikke noen seier, men like gjerne et tap. Skagen og Johannesen er to tapere.

Johannesens artikkelsamling *Om den norske tenkemåten* (1975) har ifølge Skagen «verdi som eksempelsamling for et verdensbilde som idag er forlatt av de fleste». Men litterært er den «verdiløs», neppe et eneste essay «fortjener plass i noen kanon», og synspunktenes «daterthet og forutsigelighet gjør boken uleselig for alle andre enn historikerne». Det mest interessante med artiklene, skriver Skagen, er Johannesens rolle som «overgangsskikkelse i norsk åndsliv fra sosialdemokrati og opplyst nasjonalisme til tredjeverdenisme» – her var Johannesen en «forløper for Jens Bjørneboe og Dag Solstad».

Avslutningsvis i boka har Skagen et kuriøst kapittel kalt «Ibsens profeti», om *Keiser og Galilæer* (1873), dramaet som Ibsen anså for å være sitt hovedverk, men som praktisk talt ingen leser, da med unntak av Kaj Skagen, Egil A. Wyller og undertegnede.

Jeg skal ærlig innrømme at jeg selv satt igjen som et utmattet spørsmålstegn etter første gangs lesning av *Keiser og Galilæer*. Det nærmeste jeg gjenkjente som noe jeg kunne forholde meg til, var å se Julian som en slags hippie, som løste sin tids religiøse forvirring ved å søke tilflukt i en orientalsk-influert New Age-aktig synkretisme.

Så når Kaj Skagen skriver om Georg Johannesen at han «feiret [...] i både poesi og prosa Europas og det europeiske Amerikas undergang», fordi han hadde «flyttet sin identitet fra det norske og europeiske til det afrikanske og orientalske», så får det meg faktisk til å tenke på *Keiser og Galilæer*. Men det er ikke Georg Johannesen som er den frafalne keiseren hos Skagen – det må være Jens Bjørneboe. Kampen mot Johannesen foregår nok fortsatt først og fremst i Skagens ubevisste ...